

ISAJON SULTONNING “ALISHER NAVOIY” ROMANIDA GAVHARSHODBEGIM OBRAZI

Charos Shomurotova Ravshan qizi

*Alisher Navoiy nomidagi ToshDO‘TAU O‘zbek filologiyasi fakulteti,
Adabiyot tarixi va matnshunoslik kafedrasida mustaqil tadqiqotchisi*

Email: charosshomurotova9@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Alisher Navoiy” romani qahramonlaridan biri Gavharshodbegim haqida so‘z boradi. Bilamizki, obrazlar ikkiga tarixiy va badiiy to‘qima obrazlarga bo‘linadi. Ushbu obraz tarixiy obraz bo‘lib, bu obrazni yozuvchi qay tarzda o‘quvchiga yoritib berganini maqola davomida bilib olasiz.

Kalit so‘zlar: Ayol obrazi, tarixiy shaxs, to‘qima obraz, tarixiy asarlar, o‘zbek adabiyoti.

Аннотация: В данной статье рассказывается об одном из героев романа «Алишер Навои» Гавхаршодбегиме. Мы знаем, что изображения делятся на исторические и художественные текстильные образы. Этот образ является историческим образом, и по ходу статьи вы узнаете, как писатель объяснял читателю этот образ.

Ключевые слова: Женский образ, историческая личность, текстильный образ, исторические произведения, узбекская литература.

Annotation: This article will talk about Gavharshodbeg, one of the heroes of the novel "Alisher Navoi". As we know, images are divided into two: historical and fictional images. This image is a historical image, and throughout the article you will learn how the writer presented this image to the reader.

Keywords: Female image, historical figure, fictional image, historical works, Uzbek literature.

Aksariyat hollarda har qanday san’at turidagi eng buyuk asarlar ayolga bag‘ishlangan holda yuzaga kelgan. Jumladan, adabiy asarlar ham ayol muhabbat qaratilgan shaxs bo‘lgani bois u ijodkorning ilhom manbai vazifasini bajargan va shu jihatdan adabiyotni ayol obrazisiz tasavvur qilish bir qadar mushkul jarayon. Adabiyotshunos Z. Isomiddinov “Ikki ayol” maqolasida ta’kidlagani kabi “Insonshunoslik bo‘lmish adabiyot birinchi navbatda, ayolshunoslik, ya’ni ayolni o‘rganish, inkishof etish ilmidir. Kuzatsak, eng qadimgi asarlar ham ayolga bag‘ishlangan, ular konfliktni ayol va unga aloqador narsalar tashkil etadi. Hatto aytish mumkinki, adabiyot taraqqiyoti ayol mavzuining badiiy tadqiqi, uning teranlasha borishi bilan chambarchas bog‘liq”¹. Ayni shu jihatlarga ko‘ra ayol adabiyotning doimiy qahramoni bo‘lib kelgan. O‘zbek adabiyotini Kumush, Zaynab, Ra’no, O‘zbekoyim, Oftoboyim kabi obrazlar ziynatlab kelayotgan bo‘lsa, “Dunyo adabiyotida XX asrning II yarmida yaratilgan asarlarda ayol obraziga alohida e’tibor qaratilgan. Ayol siymosini asarning birinchi sathida tasvirlash, uning shaxs sifatida

¹ Isomiddinov Z. Ikki ayol. // Tafakkur. -2007. –Toshkent. 4-son. – B. 47.

“IZLANISH SAMARALARI”

№9 mavzusidagi respublika an’anaviy ilmiy-nazariy anjumani

ijtimoiy maqomini ochib berish muammosi hech qachon o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan”². Ayni shu jihatlarga ko‘ra o‘zbek adabiyotida ayollar obrazlarining tahlil va talqini alohida muhim masalalardan biridir. Ayniqsa, tarixiy romanlarda ayollar obrazining to‘laqonli tasvirlanishi, yoxud tarixda yashab o‘tgan ayollar xususida asarlar yaratish bugunning muhim ehtiyojlaridan biridir. Zamonaviy adabiyotda tarixiy ayollar qiyofasi aks etgan, yoxud ularga bag‘ishlangan asarlar u qadar ko‘p emas. Isajon Sulton asarida ayni ehtiyoj seziladi. Undagi ayollar obrazi ma’lum izchillik va badiiylikka tayanilgan holatda namoyon bo‘ladi. Tarixiy asarlar tarixiy ayol siymolarsiz yaralishi mumkin emas. Shu jihatdan Isajon Sulton tarixiy ayollar obrazlarini asarga kiritar ekan, ko‘plab badiiy-estetik jihatlarni ayni shu xarakterlar orqali ochib beradi. Boisi, odatda, muallif tarixiy ayol obrazlar zimmasiga jamiyatning bir qismi, bo‘lagi sifatida namoyon bo‘lishni yuklaydi. Ular orqali *saroy muhiti, ijtimoiy-iqtisodiy hayotni* ham ko‘rsatib berishni, bu jarayonda ayollarning o‘rni qanday ekani bilan kitobxonni tanishtirishni o‘z oldiga eng birlamchi maqsad qilib qo‘yadi. Ijodkorning ayni shunday maqsadlarini yuzaga chiqishida ahamiyatli bo‘lgan xarakter Gavharshodbegim obrazidir. Bu obraz yozuvchi uchun bir qadar yaralishi mushkul obrazdir. Buning bir qancha sabablari bor:

✓ Eng birinchi navbatda, Gavharshodbegim obraziga bir qancha yozuvchilar

✓ murojaat qilganlari holda, uning aynan o‘z asarlari uchun xos bo‘lgan qiyofasini yaratib berishga urinadilar. Shu sababga ko‘ra Isajon Sulton oldida o‘z asarida boshqa asarlardagi Gavharshodbegimdan tamomila farqli, ammo tarixiy haqiqatga zid kelmaydigan Gavharshodbegim qiyofasini yaratishi zarur edi;

✓ Ikkinchi navbatda esa, Gavharshodbegim bahsli tarixiy shaxsdir. Uning

✓ saroyda olib borgan faoliyatiga, farzandlari bilan bo‘lgan munosabatiga hamma turlicha yondoshadi, baho beradi. Muallif esa ayni shu o‘rinda eng maqbul pozitsiyani tanlay olishi, xolislik prinsipiga amal qilishi, tarixiy haqiqatga betaraf munosabatda bo‘la olishi zarur edi.

Isajon Sulton o‘z oldida turgan ayni jihatlarni yaxshi ilg‘ay olgan. Shu boisdan u birinchi navbatda Gavharshodbegim qiyofasini yaratishda ortiqcha badiiy zeb, pafosdan qochadi, voqelikni imkon qadar sovuqqon, chetdan turib tasvirlashga urinadi. Eng avvalo, uning tarixiy jarayonda tutgan o‘rni, siyosiy kuchi va ahamiyati haqida to‘xtaladi, voqelikni aniq, konkret bayon etish yo‘lini eng maqbul jihat sifatida tanlaydi: *Malika Gavharshodbegim Shoxrux Mirzo ila cherikda ekan,*

² Muhammedova N.Margaret Drebbl asarlarida Ayol obrazi va uning ijtimoiy-estetik talqini: Filol

“IZLANISH SAMARALARI”

№9 mavzusidagi respublika an’anaviy ilmiy-nazariy anjumani

Shoxrux Mirzo vafotidan so‘ng qo‘shinni Abdullatif Mirzoga topshirib, Hiriya nabirasi Alouddavlagaga “Poytaxtni mustahkamla” deb noma yuboribdi. Bundan Abdullatif Mirzo xabar topib, o‘z buvisi Gavharshodbegimni hibsga olib, Jayhun tomon yo‘l olibdi. Yozuvchi bu o‘rinda ham kontekst orqali barcha maqsadni oydinlashtirishga urinadi: Malika Gavharshodbegim Shoxrux Mirzo ila cherikda ekan... ayni shu ifodadayoq Gavharshodbegimning mavqe‘yi, saroyda, hukumat ishlarida tutgan o‘rni oydinlashadi. Boisi, uning cherikda bo‘lishining o‘ziyoq katta ahamiyatga ega. Chunki hukmdorlar odatiga ko‘ra shohning barcha yurishlarida ham ularning ahli ayoli yonida yuravermagan. Buning uchun ma‘lum sabablar bo‘lishi joiz bo‘lgan. Ayni shunday sabablardan biri ayolning eri oldida katta hurmat va imtiyozlarga egaligi bo‘lsa, qolaversa uning ma‘lum siyosiy o‘ringa ham egaligidir. Amaldagi hukmdorning vafotidan so‘ng esa, uning qo‘shinni Abdullatif Mirzoga topshirishida ham anchayin katta mazmun bor. E’tibor qilsak, muallif “qo‘shinni topshirib” degan ifodani qo‘llaydi. Ayni shu o‘rinda ham Gavharshodbegimning siyosiy jihatdan katta qudratga ega ekanligi, hattoki qo‘shinga ham ta’sir ko‘rsata olishi namoyon bo‘ladi. Yozuvchi uning siyosiy qudratiga alohida to‘xtalib, uning kuch-qudrati, aql-u zakosini alohida ta’kidlab, urg‘ulab o‘tirmaydi. Shunga qaramasdan Gavharshodbegim obraziga tegishli hech bir jihat, xususiyat borki, uni e’tibordan chetda qoldirmaydi. Bu obrazni to‘laqonli tarzda, eng muhimi esa faqatgina o‘zigagina tegishli bo‘lgan uslubda tasvirlab berishga, o‘quvchiga tanishtirishga urinadi. Qisqagina parchani o‘qishi bilanoq kitobxon bu obrazning qudratini, uning saroyda tutgan o‘rnini, maqsadini ilg‘ay boshlaydi. Ammo yozuvchi bu obrazni yaratish asnosida qat’iy bir tomonda turib olmaydi, xulosalarni, voqelikka munosabatni o‘quvchining o‘ziga qoldiradi. O‘rni kelsa, kitobxon bu obrazga nisbatan o‘z munosabatining ham aynan qanday ekanligini, unga qanday munosabat bildirishni bilmay qoladi, uning maqsadini anglashga qiynalib qolgandek bo‘ladi. Yuqorida berilgan parchada Hiriya nabirasi Alouddavlagaga “Poytaxtni mustahkamla” deb noma yuboribdi, degan ifodani o‘qishimiz mumkin. Muallif bunga izoh bermagandek, bu masalani ochiq qoldirgandek ko‘rinadi. Ammo unday emasligi mana bu suhbat, aniqrog‘i diolog orqali oydinlashadi. Qolaversa, Isajon Sulton bu dialog orqali Gavharshodbegim timsoliga berib borilayotgan turlicha yondashuv mavjudligini ham ko‘rsatib beradi. Kimdir uni oqlasa, kimdir uni qoralaydi, kimdir uni tushunsa, kimdir uning xatti-harakatlaridan ko‘zlangan asl maqsadni anglamaydi. Boisi “Tarixiy asar ijodkori ham o‘z qo‘lida to‘plangan faktik materiallar bilan cheklanib qolmaydi. Chunki faktlar, informatsiyalar, ma’lumotlarning o‘zi bilan tarixiy mavzuda asar bitish mumkin emas. O‘tmish davr

“IZLANISH SAMARALARI”

№9 mavzusidagi respublika an’anaviy ilmiy-nazariy anjumani

odamlarining ruhiyati, yashash normalarining nozik jihatlari, dunyoqarashidagi o‘ziga xoslik, har bir shaxsga xos bo‘lgan individual xususiyatlar kitoblar yoki boshqacha vositalar orqali bizgacha yetarli darajada yetib kelgan. Muayyan real tarixiy shaxs obrazini so‘z san’atida gavdalantirmoqchi bo‘lgan ijodkor yana mushkulroq vaziyatga tushadi”³. Yuqorida ta’kidlaganimiz kabi Isajon Sulton oldida ham ayni shu mushkul vazifa mavjud edi. Shu sabab u barcha savollarga javobni o‘quvchining o‘ziga qoldirishni istasada, turli yo‘llar bilan o‘z munsabatini ham qistirib o‘tadi:

–Malika Gavharshodbegim- chi? U xotinning qilmishlariga aql tong qoladi, uyoq – buyoqqa alangladi kosib. Har ishi fitna, har yerni qo‘lga olmoq istaydi.

Bu diologda Gavharshodbegimning xarakter-xususiyatini to‘la va aniqroq anglash imkoni tug‘iladi. Uni kimdir to‘laligicha fitna-yu fasodning koni deb bilsa, muallif boshqa bir qahramon tilidan uni oqlab bergandek, bir qadar uni tushunishlarini istagandek bo‘lganini ko‘rsatadi:

–Unday dema, dedi hunarmand achchiqlanib. – Sen bir kosib bo‘lsang, aqling igna-yu bigizdan nari o‘tmas. Gavharshodbegim malikai ikromdir. Bor yo‘g‘i o‘z avlodining taxtga o‘tirishini istaydi, xolos. Ona avzoyi har doim shudir.

Ayni shu o‘rinda muallif Gavharshodbegimning ichki olamiga nazar tashlaganga, uni o‘quvchiga ham ko‘rsatishga uringanga o‘xshaydi. Gavharshodbegim har qancha kuchli ayol bo‘lmasin, qanchalik aqli rasolik bilan saltanat ishlariga baho bermasin, boshqarmasin, u eng avvalo, ona. Bu tuyg‘u uni har ishni qilishga, o‘rni kelsa gunohlardan ham qaytmaslikka undashi mumkin. Onalik tuyg‘usi ayolni o‘rni kelsa dunyodagi eng kuchli, qudratli zotga aylantirsa, o‘rni kelsa shunchalik ojiz, har narsadan hadiksiraydigan insonga aylantirib qo‘yishi mumkin. Yozuvchi ikki kishining diologi orqali ayni shu jihatga alohida urg‘u berib o‘tadi: *Ona avzoyi har doim shudir.*

“Alisher Navoiy” romanida ayollar obrazi u qadar ko‘p uchramaydi. Ular romanning bosh planida emas. Shunga qaramay sanoqli obrazlar ham yodda qolarli va badiiy ahamiyatga ega holda shakllantirilgan. Yozuvchi asar davomida ularni voqelikning eng muhim o‘rinlari ishtirokchisiga aylantira olgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Isajon Sulton (2021) Alisher Navoiy “Adabiyot” nashriyoti
2. Botirova Sh. (2020), Badiiy psixologizm kriteriyalari va zamonaviy o‘zbek romanchiligi, “Tafakkur ziyosi” jurnali №2. – B. 146
https://tsuull.uz/sites/default/files/tafakkur_ziyosi.2020_yil_0.pdf

³ Murodov G’. Badiiy asarda tarixiy va to‘qima obraz // O‘zbek tili va adabiyoti 1985. № 2. – B. 54.

“IZLANISH SAMARALARI”

№9 mavzusidagi respublika an’anaviy ilmiy-nazariy anjumani

3. Karimov G'. (1979), Prozamizda tarixiy tematika, “Sharq yulduzi” jurnali №3. – B. 200 <http://n.ziyouz.com/kutubxona/category/42-sharq-yulduzi-jurnali?download=10263:sharq-yulduzi-1979-3>
4. Zayniddinova A. (2005), Tarixiy voqelikning badiiy talqini, “O‘zbek tili va adabiyoti” jurnali №3. – B. 91. <https://press.natlib.uz/uz/editions/50699>
5. Murodov G'. Badiiy asarda tarixiy va to‘qima obraz “O‘zbek tili va adabiyoti” 1985. . № 2. – B. 54.